

CONSIDERAȚII GENERALE ASUPRA FORTIFICAȚIILOR LINIARE ROMANE DIN STÂNGA DUNĂRII DE JOS

Urmele lăsate de activitatea armatei romane constituie numeroase vestigii ale construcțiilor cu caracter militar, acestea fiind întâlnite pe toată suprafața provinciei Dacia. Frecvența lor este explicată prin nevoia de a supraveghea populația autohtonă - *gens numquam fida*, și de cerințele de apărare împotriva atacurilor din afară.

Între acestea, strict legată de traducerea în practică a strategiei romane, este ridicarea imediată într-un teritoriu nou cucerit a două tipuri de construcții lineare: valul (*vallum*) și drumul (*via militaris*). Dacă primele despart, „ermetizează”, fie și din punct de vedere local, *Orbis romanus* de *Barbaricum*, ultimele fac legătura între diverse puncte strategice, favorizând deplasarea rapidă, și deci eficientă, a trupelor romane.

Numărul mare al vestigiilor ce reprezintă astfel de construcții nu face decât să probeze importanța provinciei Dacia în cadrul sistemului defensiv roman. Și unele și altele au intrat în limbajul popular sub denumirea de „troian”, fiind preluate ca atare de cronicarii moldoveni sau munteni¹. Deși nefondat², căci face trimitere la cuceritorul Daciei sub domnia căruia s-ar fi ridicat aceste construcții³, termenul⁴ este utilizat și de unii istorici moderni⁵. Alții, au preferat pentru desemnarea unor valuri de pământ denumiri arbitrare cum ar fi: *Brazda lui Novac* sau *Valul lui Athanaric*. Întrucât această terminologie a intrat în circuitul științific, fiind utilizată în mod curent, o vom folosi și noi, după cum urmează:

1. *Brazda lui Novac de nord* = valul atestat între localitățile Drobeta-Tumu Severin și Brăila.
2. *Brazda lui Novac de sud* = valul dintre localitățile Viespești (jud. Olt) și fostul Lac Greaca.
3. *Limes-ul transalutanus* = șirul de fortificații din dreapta Oltului, protejate dinspre răsărit cu *vallum*-ul de pământ, atestat între localitățile Flămânda și Rucăr (Scărișoara).
4. „*Valul lui Athanaric*” = valul Moldovei inferioare dintre localitățile Stoicani și Ploscuțeni.

Pentru desemnarea celorlalte valuri de pământ vom utiliza denumirile localităților sau formelor de relief între care acestea își desfășoară traseul, în conformitate cu ultimele cercetări din teren. Astfel:

1. Valul Galațiului = Valul Traian-Tulucești.
2. Valul inferior al Basarabiei = Valul Vadul lui Isac-Lacul Sasâc.

¹ Aceștia sunt citați de C. S. Nicolaescu-Plopșor, *Troianul*, în *Arhivele Olteniei*, VI, 29-30, 1927, p. 69-80; A. Armbruster, *Romanitatea românilor – istoria unei idei*, București, 1972, p. 15, 105, 107-108, 169, 223-224; R. Vulpe, *Les Valla de la Valachie, de la Basse Moldavie et du Boudjak*, în *Actes du IX-e Congrès International d' Études sur les Frontières Romaines*, Mamaia, 6-13 septembrie 1972, București - Köln - Viena, 1974, p. 268, n. 3.

² Sensurile termenului „troian” se regăsesc la C. Noica, *Rostire filozofică românească - troienire*, în *Cronica*, II, 50 (76), 1967, *passim*.

³ R. Vulpe, *op. cit.*, p. 267, n. 1; C. C. Petolescu, *Dacia și Imperiul roman. De la Burebista la sfârșitul Antichității*, București, 2000, p. 196, n. 98.

⁴ Pentru etimologia cuvântului „troian” a se vedea: Al. Philippide, *Originea românilor*, Iași, (I), 1925, p. 276; M. Drăganu, *Românii în veacurile IV – XIV pe baza toponimiei și onomasticii*, București, 1933, p. 186, n. 1; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 299; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 218, n. 51; C. C. Petolescu, *Troianus în epigrafiă latină*, în *Thraco-Dacica*, 4, 1983, p. 143-145.

⁵ D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a III-a, București, 1968, p. 261 și urm.; I. Bogdan-Cătănicu, *Muntenia în sistemul defensiv al Imperiului Roman sec. I – III p. Chr.*, Alexandria, 1997, p. 89; C. C. Petolescu, *Dacia și Imperiul*, p. 161, 198, 199, etc.

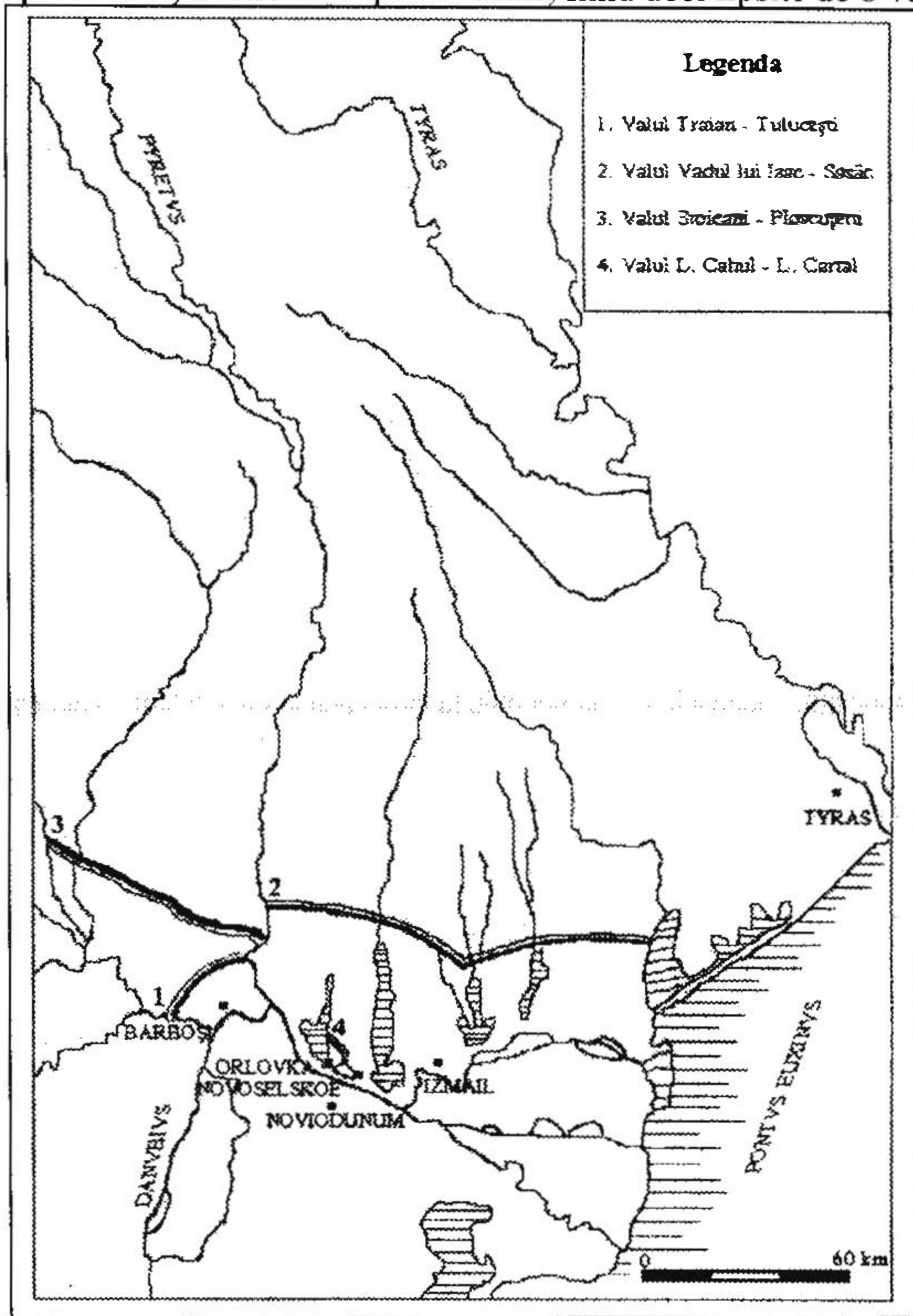
3. Valul din fața castrului de la Orlovka = Valul Lacul Cahul-Lacul Cartal.

Fig. 1. Valurile din Câmpia Română și din sudul Moldovei

Am optat pentru studiul valurilor de pământ, în primul rând pentru că, după aprecierile noastre, ele pot releva aspecte importante ale vieții militare, politice și culturale din spațiul Daciei romane, asupra cărora nu dispunem de studii exhaustive care să le reflecte semnificația

în cadrul relațiilor ce se vor fi stabilit între populațiile aflate de o parte și de alta a acestor linii de demarcație. De exemplu, în sinteza dedicată și fortificațiilor liniare din Dacia, datorată lui C. Zagoriț, *Valurile din Pannonia, Dacia și Peninsula Balcanică* (1938), procesul complex de funcționare al valurilor de pământ fie ocupă un spațiu nesemnificativ, fie concluziile la care se ajunge nu reflectă realitatea istorică concretă care a îndreptățit ridicarea acestor construcții. Totodată, diverse studii privitoare la această temă⁶, ce se regăsesc în publicațiile de specialitate, ilustrează aspecte locale, fiind deci lipsite de o vedere de ansamblu.

Augustus (27 a. Chr.-14 p. Chr.) hotărâse, după eșecul din Germania, stoparea expansiunii Imperiului și trecerea la o politică defensivă pe frontierele lui naturale: Atlantic, Rhin, Dunăre, Eufrat, deșertul african⁷. Începând din a doua jumătate a secolului I p. Chr., principiile defensive statomice de întemeietorul Principatului aveau să fie adaptate noilor cerințe din teren. Apărarea marilor frontiere naturale, aflate într-o permanentă amenințare, necesită crearea unor „spații de siguranță” și supravegherea lor prin ridicarea unor „capete de pod” în *Barbaricum*⁸, adică a unui *limes* dincolo de *limes* (Vorlimes).

Identificarea în *Barbaricum*, la o distanță destul de mare față de *limes*-ul propriu-zis, a unor elemente defensive denotă importanța spațiului din stânga Dunării în cadrul sistemului de apărare roman. Instrumentele care reglementează relațiile Imperiului cu

⁶ A. Cucu, *Valurile romane*, în *Analele Banatului*, II, 2, 1929, p. 41-44; D. Tudor, *Considerații asupra unor cercetări arheologice făcute pe limesul transalutanus*, în *SCIV*, VI, 1-2, 1955, p. 87-98; M. Cristodor, *Limesul transalutanus*, în *Studii și comunicări*, Pitești, 1972, p. 229-241; Cr. M. Vlădescu, *Noi observații privind traseul Brazdei lui Novac de nord pe raza jud. Mehedinți*, în *SMMIM*, 10, 1977, p. 79-88; Cr. M. Vlădescu, N. Moghior, O. Stoica, „Brazda lui Novac” pe teritoriul jud. Dolj, în *SMMIM*, 11, 1978, p. 167-170; Cr. M. Vlădescu, *Traseul Brazdei lui Novac de Nord în jud. Olt, Argeș, Dimbovița*, în *SMMIM*, 12, 1979, p. 146-163; M. Brudiu, *Cercetări arheologice din zona valului lui Athanaric*, în *Danubius*, VIII-IX, 1979, p. 151-164; M. Ignat, *Contribuții la cunoașterea valurilor de pământ din spațiul est Carpatic, valul din Bucovina*, în *Suceava*, Anuarul Muzcului Județean, XI-XII, 1984-1985, p. 101-117; Al. Barnea, *Valuri de pământ de la Nistru la Tisa*, în vol. *Timpul istoriei. (I) Memorie și patrimoniu (in honorem emeritae Ligiae Bârzu)*, București, 1997, p. 162-166 etc.

⁷ Tacitus, *Anale*, 1, 3, 6; 6, 11, 4; Cassius Dio, 56, 33;

⁸ V. Sîrbu, *Despre unele probleme de istorie și arheologie din Câmpia Brăilei în secolele I - III e. n.*, în *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos*, Călărași, 2, 1986, p. 189-197.

populațiile vecine sunt *juridice* și *militare*. Scopul acțiunilor întreprinse de administrația imperială în zonă, indiferent de natura lor, era însă, în ultimă instanță, controlul mișcărilor de populație din zona translimitană, element vital pentru succesul menținerii solidității frontierelor și a echilibrului politico-militar⁹ în spațiile de la granița provinciilor Imperiului.

A. Instrumente juridice. Decalajul intervenit între nivelul de dezvoltare al civilizației romane și cel al societății „barbare”, pe de o parte, precum și instabilitatea social-politică a lumii „barbare”, pe de altă parte, au determinat statul roman, în special în epoca imperială, să utilizeze un instrumentar bine definit în punerea în practică a diplomației față de *Barbaricum*. Teoretic, forma relațiilor romane cu *externae gentes* este *amicitia* iar fondul lor *deditio* – capitularea necondiționată, care conținea în sine atât actul dispariției cât și al reconstituirii ca subiect de drept a învinsului, prin voința discreționară a Romei¹⁰.

Pentru spațiul care ne interesează, fără a insista asupra statutului acordat unor populații barbare, statut reglementat de normele dreptului roman¹¹, vom sublinia mijloacele concrete folosite pentru impunerea intereselor Imperiului. Astfel, mijloacele juridice sunt îndeplinite prin crearea unor „spații de siguranță” în fața *limes*-ului, mărginite de valuri de pământ. Lipsite de turnuri de tip *turres* ori *specula* și de fortificații de tip *castra* sau *castella*, aceste valuri aveau rolul unor hotare convenționale (*limitibus*)¹². La baza ridicării lor stau câteva principii comune¹³: a) principiul strategic, capetele valului se sprijină pe limite naturale, râuri sau lacuri; b) principiul topo-geografic, traseul valului urmează cu strictețe formele de relief, separând o zonă de câmpie de una colinară; c) principiul hidrologic, valul închide în incinta sa marile surse de apă. Deși îndeplinesc un rol de „natură birocratică”, datorită principiilor arătate, valurile de pământ pot fi transformate cu ușurință în elemente defensive, cu atât mai mult acolo unde în incinta din spatele lor se află și drumuri, așa cum este cazul *vallum*-ului Vadul lui Isac-Lacul Sasâc¹⁴ și *valul lui Athanaric*¹⁵. O problemă deosebită este dată de statutul „spațiilor de siguranță”. V. Pârvan¹⁶ credea că aceste „cordoane sanitare” făceau parte *de facto* din Imperiu. Astfel, în urma unor transferuri de populație, Aelius Catus¹⁷ ar fi anexat Imperiului teritoriul dintre Dunăre și *brazda lui Novac de sud*, iar Tiberius Plautius Silvanus Aelianus¹⁸ pe cel dintre fluviu și *brazda lui Novac de nord*. Chiar dacă cercetările ulterioare

⁹ C. H. Opreanu, *Dacia romană și Barbaricum*, Timișoara, 1998, p. 20-26.

¹⁰ V. Lica, *Relațiile Imperiului cu dacii în timpul flavienilor*, în *EphNap*, VI, 1996, p. 118.

¹¹ Pentru relațiile juridice ale Romei cu geto-dacii, vezi idem, *The Coming of Rome in the Dacian World*, Konstanz, 2000, cu bibliografia problemei actualizată.

¹² C. Croitoru, *Câteva considerații cu privire la rolul valurilor de pământ de pe teritoriul Daciei*, în *Argessis. Studii și comunicări – istorie*, X, 2001, p. 58-59.

¹³ M. Brudiu, *Cercetări privind valurile antice din sudul Moldovei*, în vol. *Din istoria Europei romane*, Oradea, 1995, p. 232.

¹⁴ Mihaela D. Liușnea, *Considerații privind limesul roman în perioada Principatului, la Dunărea de Jos*, în *Carpica*, XXIX, 2000, p. 78.

¹⁵ M. Brudiu, în *Danubius*, VIII-IX, 1979, p. 154; I. Ioniță, *Din istoria și civilizația dacilor liberi. Dacii din spațiul est-carpatic în secolele II – IV e.n.*, Iași, 1982, p. 47.

¹⁶ V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 128-129.

¹⁷ Pentru activitatea lui Aelius Catus la nordul Dunării, vezi Strabon, 7, 3, 10; D. Benea, *Contribuții la istoria relațiilor politice dintre imperiul roman și geto-daci (expediția lui Aelius Catus)*, în *Apulum*, XXVI, 1989, p. 147-159.

¹⁸ Pentru activitatea lui Tiberius Plautius Silvanus Aelianus la nordul Dunării vezi *CIL*, XIV, 3608 = *ILS*, 986 = *Inscriptiones Italiae*, IV, 1, 12 = *IDRE*, I, 113; V. Pârvan, *op. cit.*, p. 103-106; J. Klose, *Roms Klientel-Randstaaten am Rhein und an der Donau. Beitrage zu der Geschichte und rechtlichen Stellung im 1 und 2 Jahrhundert n. Ch.*, Breslau, 1934, p. 124; Em Condurachi, *Tib. Plautius Aelianus și strămutarea transdanubienilor în Moesia*, în *SCIV*, IX, 1, 1958, p. 119-130; D. M. Pippidi, *Tiberius Plautius Aelianus și frontiera Dunării de Jos în sec. I e. n.*, în vol. *Contribuții la istoria veche a României*, ed. a II-a, București, 1967, p. 349-385; Al. Suceveanu, *În legătură cu data de anexare a Dobrogei de către romani*, în *Pontica*, 4, 1971, p. 112-114; idem, *Viața economică în Dobrogea romană, (secolele I - III e. n.)*, București, 1977, p. 20-21; N. Gostar, V. Lica, *Societatea geto-dacică de la Burebista la Decebal*, Iași, 1984, *passim*; I. Bogdan Cătănicu, *Muntenia în sistemul defensiv al Imperiului Roman, sec. I – III p. Chr.*, Alexandria, 1997, p. 28; V. Lica, *The Coming of Rome*, p. 159-162 etc.

au dovedit clar faptul că cele două *vallum*-uri nu pot fi datate la momentele cronologice la care se desfășoară acțiunile celor doi guvernatori, discuția de fond rămâne: ar trebui considerate aceste spații ca fiind *intra* sau *extra provinciam*?

Politica „spațiului de siguranță”, practică la Dunărea de Jos¹⁹, cu precădere în perioada Augustus-Nero, este redată în izvoare prin sintagme de genul „*per quem pacem provinciae et confirmavit et protulit*”²⁰ sau „*Dacia non victa, sed summota atque dilata est*”²¹. Dacă în primul caz nu este clar la ce se referă lăpăcidul elogiului de la Tibur, când scrie *confirmavit et protulit*, la *pacem* sau la *provincie*²², în cel de-al doilea caz, *Dacia... dilatata est*, nu poate fi interpretată decât în sensul extinderii zonei de influență romane la nordul Dunării. Cum pentru perioada amintită, în stânga fluviului artefactele romane sunt sporadice, rezultat al penetrației culturale și nu urme masive ale elementului roman cuceritor, considerăm că, cel puțin pentru primul secol creștin, la Dunărea de Jos nu a existat o frontieră lineară în sens modern, limita imperială fiind redată printr-o zonă²³ de contact între *Orbis romanus* și *Barbaricum*. În acest context, Dunărea reprezenta nu granița, ci axa de o parte și de alta a căreia se desfășura în teren frontiera romană. De altfel, o *ripa* nu are relevanță sub aspect juridic – al delimitării clare a spațiului roman – ea constituind doar din punct de vedere defensiv o graniță. Dinamica configurației limitelor zonale ale Imperiului relevă clar dimensiunea firească a raportului Romei cu populațiile din *Barbaricum*²⁴.

În timp, unele construcții liniare au fost modificate, completate sau părăsite, în funcție de necesitățile din teren. După recuceririle constantiniene, o parte dintre ele au fost refăcute, lucru dovedit de stratigrafia valului și de profilul șanțului. Modificările ulterioare, intervenite la anumite perioade de timp, fac aproape imposibilă stabilirea datei inițiale la care valurile au fost ridicate. Elocvente sunt în acest caz discuțiile privitoare la datarea celor două faze de construcție ale valului Traian-Tuluțești²⁵.

Ridicarea unor fortificații liniare de dimensiuni impresionante – în sudul Moldovei numai valurile Traian-Tuluțești, Vadul lui Isac-Lacul Sasâc și *valul lui Athanaric* însumează 240 de kilometri lungime (23 + 126 + 90), iar în Muntenia și Oltenia *brazda lui Novac de nord*, *brazda lui Novac de sud* și *limes-ul transalutanus* se întind pe mai bine de 1000 de kilometri (700? + 170 + 235?) – sugerează existența unei organizări politice ample, cu o mare capacitate organizatorică²⁶. Totodată, travaliul depus – s-a calculat²⁷ că pentru un metru liniar din *valul lui Athanaric* au fost săpați și depuși din *fossa* în *vallum* 17 metri³, adică pe o lungime de 90 de kilometri au fost săpați în total 1 530 000 metri³, iar în cazul valului Traian-Tuluțești pentru fiecare metru liniar de șanț au fost excavați 37 metri³ (18 metri³ x 2 faze de construcție), adică la o lungime de 32 kilometri au fost săpați aproape 1 200 000 metri³ – presupune existența unui anumit potențial demografic și a unei perioade de pace care să

¹⁹ D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 349-385.

²⁰ *CIL*, XVI, 3608 = *ILS*, 968

²¹ Florus, II, 28, 18.

²² V. Pârvan, *op. cit.*, p. 128; D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 316-319.

²³ C. R. Whittaker, *Les frontières de l'Empire Romain*, Paris, 1989, p. 32-33.

²⁴ C. Opreanu, *Neamurile barbare de la frontierele Daciei romane și relațiile lor politico-diplomatice cu Imperiul*, în *EphNap*, IV, 1994, p. 193-220.

²⁵ V. Pârvan, *Castrul de la Poiana și drumul roman prin Moldova de Jos*, în *AARMSI*, II, XXXVI, 1913, p. 117 cu fig. 13; R. Vulpe, *La date du vallum romain de la Bessarabie Inférieure*, în *Serta Kazaroviana*, 1, Izvestija na bulgarskija archeologiceski institut, 26, 1950, p. 97-98; S. Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II î. e. n. – III e. n.)*, Iași, 1981, p. 78; I. Ioniță, *op. cit.*, p. 28; M. D. Liușnea, *op. cit.*, p. 78; V. Bîrcă, V. Sîrbu, *Daces et romains au nord de l'embouchure du Danube (Ier-IIIe siècles après J. C.) Nouvelles données archéologiques*, în *ActaMN*, 37, 1, 2000, p. 84

²⁶ Ipoteză sugerată de A. Cucu, *op. cit.*, p. 44, care atribuia valurile din Banat romanilor, întrucât „popoarelor mici ... le-a lipsit întâi cultura, în al doilea rând mijloacele și în al treilea rând – ceea ce e principal – unitatea națională”. Ulterior, ipoteza a fost dezvoltată independent de M. Ignat, *op. cit.*, p. 115 și M. Brudiu, în *Din istoria Europei romane*, 1995, p. 234.

²⁷ *Ibidem*, p. 232-234.

permite ridicarea acestor construcții. Fără a diminua rolul armatei romane la ridicarea acestor construcții liniare, nu este exclus ca administrația imperială să fi dispus și de aportul localnicilor, așa cum s-a sugerat în cazul ridicării *brazdei lui Novac de nord*²⁸ și al *valului lui Athanaric*²⁹. În cele mai multe cazuri, ridicarea unor *vallum*-uri precede încheierea unui acord între romani și populațiile din *Barbaricum*, lucru firesc dacă avem în vedere faptul că un astfel de efort necesită timp și pace în cadrul provinciei. Este cazul *valului lui Athanaric* și, posibil, al *limes-ului transalutanus*, puse în legătură cu acordarea unui tratat de *amicitia* sarmaților de către Hadrianus³⁰, a *brazdei lui Novac de sud*, pusă în legătură cu retragerea aureliană³¹ – efectuată în urma unei înțelegeri cu goții, fapt ce explică posibilitatea pe care o are Imperiul de a-și rezerva, în stăpânirea sa, un teritoriu pe malul stâng al Dunării, cu principalele capete de pod la *Sucidava* și *Drobeta*³² – a *brazdei lui Novac de nord*, pusă în legătură cu recuceririle constantiniene³³ și tolerarea goților creștinați între *vallum* și Dunăre³⁴.

B. Principiile militare. Principiile militare se bazează pe demonstrații de forță, navale sau terestre, și pe ridicarea unor fortificații destinate cantonării legiunilor, protejate înspre zona de contact cu un val de pământ, iar pe flancuri de limite naturale, râuri sau lacuri, ceea ce făcea ca șansele unui atac prin surprindere să fie foarte mici. Aceste valuri, de dimensiuni mai reduse decât primele, au o formă semicirculară, acoperind „protectiv” fortificația aferentă. Ele fac parte din sistemul defensiv al castrului, limitând probabil și *territorium legionis*³⁵. Reprezentative pentru acest tip de fortificații liniare sunt valul Traian-Tuluțești³⁶ și valul Lacul Cahul-Lacul Cartal³⁷.

Descoperirea la Șendreni-Barboși a unui altar³⁸ dedicat lui *Hercules Victor* de *L. Iul(ius) Iulianus, qui et Rundacio*, datat la mijlocul sec. al II-lea p. Chr., oferă date noi privind organizarea civilă din perimetrul închis de valul Traian-Tuluțești:

[Her]cu[li] / Victori / L. Iul(ius) Iulia / nus qui et / Rundacio / q(uin)q(uennalis) / ex voto po / [s]uit l(ocus) d(atus) ex de(creto) or(dinis).

Din textul inscripției rezultă că la mijlocul secolului II p. Chr. dedicantul era *quinquennalis* al *territorium*-ului roman de la Barboși. Organizarea populației civile din preajma castrului într-un *territorium* cu *ordo* și *quinquennalis* presupune existența mai multor *vici*, autonomi față de puterea militară. Prin urmare, ridicarea fortificației liniare pe aliniamentul Traian-Tuluțești a fost impusă și de necesitatea de a fi protejate așezările civile ce se dezvoltaseră în preajma castrului. O situație similară este de presupus și în cazul valului Lacul Cahul-Lacul Cartal, date fiind similitudinile evidente dintre aceste două puncte

²⁸ C. Croitoru, *Câteva considerații cu privire la traseul și cronologia Brazdei lui Novac de nord*, în *Istros*, X, 2000, p. 318, anexele I și II.

²⁹ I. Ioniță, *op. cit.*, p. 47.

³⁰ C. Croitoru, *Problemele politico-militare la Dunărea de Jos în timpul lui Hadrianus (117-138)*, în *Analele Cercului de Istorie "Gh. I. Brătianu"*, III, 2000, (sub tipar).

³¹ Idem, în *Argessis*, X, 2001, p. 57.

³² D. Tudor, *Oltenia romană*, p. 41; I. Barnea, O. Iliescu, *Constantin cel Mare*, București, 1982, p. 92; C. M. Tătulea, *Romula – Malva*, București, 1994, p. 129; C. C. Petolescu, *Dacia și Imperiul*, p. 328-329.

³³ C. Croitoru, în *Istros*, X, 2000, p. 317-318.

³⁴ Epiphanius din Salamina, *Despre schisma audianilor*, 70, 14, 5; 15, 2, 5, în *FHDR*, II, p. 173; Socrates Scolasticus, *Ecclesiastica Historia*, IV, 33, în *FHDR*, II, p. 219; Philostorgios, *Istoria bisericească*, II, 5, în *FHDR*, II, p. 201; I. Barnea, O. Iliescu, *op. cit.*, p. 116-119.

³⁵ E. Doruțiu-Boilă, *Teritoriul militar al legiunii V Macedonica la Dunărea de Jos*, în *SCIV*, 23, 1972, p. 48.

³⁶ M. Brudiu, *Tuluțești, valul antic Traian*, în *MCA*, Tulcea, 1980, p. 82-83.

³⁷ V. P. Vancugov, V. Sîrbu, I. T. Niculiță, V. Bârcă, *Cercetările arheologice de salvare de la Orlovka-Cartal (Ucraina) - Campania 1998*, în vol. *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*, III, București, 1999, p. 135-221.

³⁸ *ISM*, V, 296; N. Velichi, *Necropola și altarul votiv de la Serdaru (Șendreni), jud. Covurlui*, în *BCMI*, 5, 1912, p. 120-122; V. Pârvan, în *AARMSI*, II, XXXVI, 1913, p. 103-106; N. Gostar, *Săpăturile și sondajele de la Șendreni-Barboși*, în *MCA*, 8, 1962, p. 505-511.

strategice³⁹. Stabilirea momentului cronologic la care au fost ridicate este ceva mai facilă, acesta fiind pus în legătură cu data la care a început să funcționeze castrul.

*

* *

Pentru a înțelege procesul complex de funcționare al valurilor de pământ de pe teritoriul Daciei, trebuie avută în vedere nu numai realitatea istorică concretă care a stat la baza ridicării lor, ci se impune și studierea evoluției ulterioare a raporturilor dintre romani și populațiile rămase *extra provinciam*. Fără îndoială că ridicarea unor elemente, în ultimă instanță defensive, deci prezența efectivă în teren a unor mijloace de presiune militară a schimbat atitudinea unor populații, și astfel, aflați la adăpostul acestor avantaje, romanii puteau negocia de pe alte poziții acordarea unui anumit statut neamurilor vecine. În același timp, trebuie coroborate informațiile oferite de toate tipurile de monumente ce ar putea ilustra procesul de funcționare al acestor fortificații liniare, atât pentru a avea o viziune de ansamblu asupra fenomenului, cât și pentru a încerca deslușirea rașunilor care au condus la ridicarea lor, căci, în lipsa unor descoperiri majore, numai acestea ar putea contribui la o atribuire etnică veridică și la o datare precisă.

COSTIN CROITORU
Universitatea „Dunărea de Jos”
Galați

GENERAL CONSIDERATION ABOUT THE ROMAN LINEAR FORTIFICATIONS ON THE LEFT DOWN DANUBE

SUMMARY

The paper presents general considerations about the Roman linear fortifications, built up of billow and road, in the Down Danube region. There are brought forward the defensive elements known under the toponyms “furrow” and “billow”, just like other defensive elements known under other names, built up beginning with the Roman epoch.

³⁹ V. Bârcă, V. Sîrbu, *op. cit.*, p. 69-97.